

ULF LAURIN:

Den svenska modellen

Den svenska modellen skapade inte den unika tillväxten under efterkrigstidens första årtionden. Den svenska modellen har snarare blivit tillväxtens bane, konstaterar Ulf Laurin.

Den välfärdspolitik som förts i Sverige sedan mitten av sextio-talet har syftat till att lösa problem och initiera förändring uppifrån. Det har lett till en olycklig fixering vid ekonomins och politikens makronivå medan den verkliga dynamiken finns på mikronivån.

Grundläggande systemförändringar är nu nödvändiga samtidigt som näringslivet måste få klara besked om industrisamhällets framtid i Sverige.

Ulf Laurin är ordförande i Svenska Arbetsgivareföreningen.

Det finns ingen oomstridd definition av den svenska modellen. Men i allmänhet förknippas den med företeelser som generell välfärdspolitik, stor offentlig sektor, stabilitet på arbetsmarknaden och arbetsmarknads politik som ej tillåter någon betydande öppen arbetslöshet.

Den svenska modellens guldålder inträffade på femtio- och sextiotalen, då den ekonomiska tillväxten var enastående. Under femtio-talet var den genomsnittliga tillväxttakten 3,2 procent om året. Under sextio-talets första hälft steg den till över 5 procent – för att under sextio-talets andra hälft sjunka till ett genomsnitt på cirka 4 procent.

Detta faktum står naturligtvis i eldskrift för alla oss som funderar över Sveriges framtid, allra helst som vår årliga tillväxttakt under de senaste åren har haft påtagliga svårigheter att komma upp i ens 2 procent. Detta den långvariga internationella högkonjunkturen till trots. I år väntas tillväxten stanna vid knappt 1 procent.

Men det är inte självklart så, att förklaringen till dagens problem ligger i avsteg från en sund svensk modell och att lösningen på problemen följaktligen ligger i en återgång till de förhållanden som rådde under sextio-talet, om något sådant nu vore möjligt. Frågan vi måste ställa oss är: Var det den svenska modellen som skapade den unika tillväxten under efterkrigstidens första årtionden? Eller var det tvärtom denna svenska modell som blev tillväxtens bane?

Jag lutar åt den senare uppfattningen. Jag tror att vi i Sverige har gjort allvarliga misstag, och att ett studium av Sverige åtminstone kan föra det goda med sig att

dessa misstag inte behöver upprepas av andra.

En ytterst gynnsam situation

Huvudförklaringen till den goda utvecklingen i Sverige under femtio- och sextiotalet ligger inte i den politiska strukturen. Den ligger snarare i en rad samverkande historiska tillfälligheter.

Efter det andra världskriget befann sig Sverige i en ytterst gynnsam social och ekonomisk situation. Trettioalets depression drabbade oss lindrigare än omvärlden. Detta bl a eftersom den svenska kronan efter 1931 inte längre var knuten till guld och dessutom hade devalverats kraftigt gentemot pundet. Detta förbättrade den svenska positionen gentemot Storbritannien, som då var en av Sveriges viktigaste handelspartners. Marknaderna för viktiga svenska produkter som trävaror, sten, stål och malm expanderade. Vi gick alltså in i krigsåren med en ekonomi som var i förhållandevis gott skick.

Och självfallet var vår relativa position än mer gynnsam 1945. Europa låg i ruiner. Men Sverige, som varit neutralt under kriget, hade sin produktionsapparat och infrastruktur intakta. Vi kunde erbjuda de produkter som behövdes i det europeiska återuppbyggnadsarbetet. Svenska företag kunde sälja i stort sett allt de producerade.

Det var inte självklart att denna potential skulle tas till vara. I Sverige, liksom i så många andra västliga länder, hade tron på den fria marknadsekonomin fått sig svåra törnar under trettioalets dåliga år. Inte minst inom socialdemokratien fanns det många som ville att krigstidens reglering-

ar inte skulle avvecklas i och med freden. De ville i stället utvidga dessa och inleda förstatliganden av näringslivet.

Detta ledde till ett par år av ganska skarpa politiska motsättningar, som dock mildrades sedan socialdemokraterna hade fått vidkännas förluster i 1948 års riksdagsval. Sverige blev ingen planekonomi. Vi fick ett par decennier av lysande ekonomisk tillväxt — och den svenska modellen — i stället.

Resultaten av den solidariska lönepolitiken framstår inte som entydigt positiva.

Kanske är det de lugna förhållandena på arbetsmarknaden som oftast förknippas med den svenska modellen. Svenska Arbetsgivareföreningen, med alla de dominerande privata företagen som medlemmar, och Landsorganisationen, som organiserade i stort sett alla svenska arbetare, dominerade arbetsmarknaden totalt.

De centrala, nationella avtalen mellan de båda stora organisationerna och dessas medlemsförbund utgjorde fundamentet för lönesättningen i Sverige. Naturligtvis förekom det lokala och regionala avvikelser från dessa avtal. Men länge var dessa fortfarande av marginell betydelse. Strejker var sällsynta.

Social ingenjörskonst

Den politiska ideologi som dominerade Sverige var den sociala ingenjörskonsten. Tron på att upplysta och socialt progressiva eliter inom framför allt politik och vetenskap skulle kunna reformera Sverige

och svenskarna uppifrån var vitt spridd. Samhället sågs som en maskin. Politiken gick ut på att sålla fram de skickligaste ingenjörerna som skulle sköta dess spakar och reglage.

Detta synsätt var ganska allmänt omfattat även i fackförenings- och arbetsgivarleden. Fackföreningarna hade i och för sig en socialistisk ideologi. Men de hade likafullt lätt att anamma den sociala ingenjörskonstens mer pragmatiska me-

Sverige har sedan sextiotalets mitt försökt lösa varje samhällsligt problem genom att bygga ut den offentliga sektorn.

toder. Det gällde att hålla tillväxten i gång. Konsten var att förena ideologi och pragmatism, inte sällan motstridiga uppfattningar.

Ett av resultaten var den så kallade solidariska lönepolitiken, som fortfarande åtnjuter brett stöd i fackföreningskretsar.

Solidarisk lönepolitik kan beskrivas som fackföreningarnas krav på lika lön för lika arbete, oaktat det enskilda företags förmåga att betala denna lön.

I den solidariska lönepolitiken förenas jämlikhetsideologi och ekonomiskt effektivitetstänkande. Å ena sidan reduceras inkomstskillnaderna i samhället. Å den andra sidan slås företag med dålig lönsamhet obevekligt ut, i takt med att lönenivån blir för hög för dem. På detta sätt åstadkoms en kontinuerlig strukturomvandling, där arbetare frigörs från ineffektiva företag för att snabbt få jobb i andra, lönsammare företag.

För att underlätta för dem som blivit

arbetslösa att hitta nya jobb bedrivs en aktiv arbetsmarknadspolitik. När den arbetslöse kommer till arbetsförmedlingen får han helt sonika reda på var i landet det finns jobb. Till flyttningen utgår statliga bidrag. På detta sätt orienteras ekonomin i riktning mot expansiva branscher. Den ekonomiska tillväxten blir hög.

Så gick resonemangen som låg till grund för systemet. Femtio- och sextiotalets framgångar tycktes ge dem rätt.

Utvecklingen skedde under betydande enighet. Arbetsgivare och arbetstagare var i stort sett överens. Arbetsmarknaden reglerades under denna tid nästan uteslutande avtalsvägen. Staten lade sig endast i ringa utsträckning i förhållandena mellan arbetsmarknadens parter.

När man ser tillbaka på den här perioden i dag, 1990, framstår dock resultaten av den solidariska lönepolitiken inte som lika entydigt positiva. Jag återkommer till detta.

Centralstyrningen, den ovanifrån genomförda, snabba strukturomvandlingen inom det privata näringslivet, hade sin motsvarighet inom politiken.

Den offentliga sektorn

1960 skilde sig den offentliga sektorns storlek, mätt som de offentliga utgifternas andel av bruttonationalprodukten, inte i någon nämnvärd utsträckning från genomsnittet inom OECD.

1960 uppgick Sveriges offentliga utgifter till 31,1 procent av BNP, medan OECD-genomsnittet var 28,5 procent. I dag, 30 år senare, har OECD-genomsnittet stigit till drygt 40 procent. Under samma period har de svenska offentliga utgifterna stigit till cirka 60 procent av BNP.

Vad har hänt? Ja, under tiden sedan sextiotalets mitt har Sverige konsekvent valt att försöka lösa varje samhällsligt problem genom att bygga ut den offentliga sektorn. De offentliga monopolen har tillförts stora resurser. Transfereringssystemen har gjorts ytterst omfattande.

Den verkliga svenska modellen

Återigen utkristalliserar sig en typiskt svensk lösning – och det är nog i själva verket denna som i realiteten är den svenska modellen. Dess kännetecken är framför allt tre: 1) Jämlikhet som överordnat ideologiskt mål. 2) Tron att storskalighet och enhetlighet är effektivare än småskalighet och mångfald. 3) Uppfattningen att en stark och aktiv statsmakt snarare garanterar än inskränker medborgarnas frihet.

Den svenska välfärdsstaten präglas starkt av dessa tre föreställningar. Vi har genomgående valt monopolistiska lösningar. Utbildning och vård bedrivs till långt över 90 procent i offentlig regi – och finansieras till praktiskt taget 100 procent av det allmänna.

Det har varit en medveten policy från makthavarnas sida att minska betydelsen av privata insatser vad gäller omsorgen om barn och gamla. Den skall det offentliga stå för. Detsamma gäller de långsiktiga ekonomiska åtagandena. Man förväntas till exempel inte spara själv inför sin egen ålderdom. Den offentliga pensionen skall vara tillräckligt stor för att täcka hela ens behov.

Jämlikhet skall råda. Systemen skall vara lika för alla. Och skall man vara beroende av någon, skall man vara beroende av staten. Ingen skall behöva lita på

släktingars, vänner eller familjemedlemmars välvilja. Det är statens uppgift att göra medborgarna fria ifrån sådana bindningar.

Uppenbarligen leder denna tilltro till enhetlighet och offentliga monopol till stora effektivitetsförluster. De sociala förmånerna i Sverige är ungefär i paritet med dem i EG-länder som Västtyskland, Frankrike och Holland. En del förmåner är generösare i Sverige, andra är generösare i EG-staterna. Men kostnaderna för skattebetalarna är avsevärt mycket högre i Sverige än inom EG.

Skattetrycket i Sverige uppgår i dag till cirka 57 procent. Det kan jämföras med Västtysklands 37 procent, Frankrikes 44 procent och Hollands 48 procent – för att inte tala om USA eller Japan som båda har ett skattetryck på cirka 30 procent.

Det är i takt med att det svenska skattetrycket har höjts till denna unika nivå som den svenska ekonomins tillväxttakt har sjunkit. Under 80-talet har vår genomsnittliga ekonomiska tillväxt legat klart under tillväxten inom OECD.

Detta är föga förvånande. Med ett skattetryck på knappt 60 procent blir i stort sett all skapande verksamhet hårt beskattad. En svensk som tjänar 200 000 kronor om året betalar för 65 procent i marginalskatt. När han går till affären och handlar betalar han 25 procent moms. Och han kostar sin arbetsgivare inte 200 000 kronor om året utan nästan 300 000 kronor om året. Ty ovanpå lönen skall arbetsgivaren betala arbetsgivaravgifter – till framför allt pension och sjukförsäkring – på ungefär 45 procent.

Att det inte är lätt för en svensk företagare att locka sina anställda till extra in-

satser torde framgå ganska klart av detta. Vem har lust att jobba extra bara för att se två tredjedelar av lönen gå bort i skatt? Skall man få 1 000 kronor över efter en extra insats, måste ens arbetsgivare betala ut över 4 000 kronor i lön och arbetsgivaravgifter.

Sverige är känt för sin höga inkomstskatt. Men samtidigt brukar det sägas att företagsbeskattningen ligger på en rimlig nivå. Stämmer det?

Till en del. Det har åtminstone varit så, att företagen genom goda möjligheter till reserveringar av olika slag har kunnat sänka sina skatter avsevärt. Skattesatsen har formellt sett varit ganska hög, men det

Tilltron till enhetlighet och offentliga monopol ledde till stora effektivitetsförluster.

har varit möjligt att genom bokslutsdispositioner reducera den beskattningsbara vinsten betydligt. Denna möjlighet har dock framför allt varit en möjlighet för stora och medelstora företag. Småföretagen har haft svårare att utnyttja dessa möjligheter.

Småföretagarna är även trängda av förmögenhetsskatten på arbetande kapital. Det är inte ovanligt att företagare tvingas ta banklån för att kunna betala sin förmögenhetsskatt. Hög arvsskatt gör det svårt att föra familjeföretag vidare.

Kapitalism utan kapitalister

Ibland får man intrycket att regering och riksdag har velat utnyttja marknadsökonomins förmåga att producera välstånd, samtidigt som de har velat för-

hindra individuell rikedom, att de eftersträvat en kapitalism utan kapitalister.

Föreställningen om en kapitalism utan kapitalister leder mig tillbaka till resonemanget om den solidariska lönepolitiken och dess effekter. Jag sade att den solidariska lönepolitiken bidragit till att modernisera och effektivisera det svenska näringslivet, men att den likafullt inte enkom varit av godo. Varför?

Därför att den, i likhet med den välfärdspolitik som förts i Sverige sedan mitten av sextiotalet, har varit en politik som syftat till att lösa problem och initiera förändring uppifrån. Denna politik har lett till en olycklig fixering vid ekonomins och politikens makronivå. Vid de stora ekonomiska aggregaten. Vid storföretagen. Vid de stora organisationernas agerande. Vid besluten i riksdagen.

Dynamiken

Men det är inte på den nivån som den verkliga dynamiken i en väl fungerande marknadsekonomi lever. Den finns på mikronivån. Bland de enskilda människorna. I småföretagen. Det är där 90-talets utmaningar måste mötas — och där står vi illa rustade.

Det är en dyster illustration av tillståndet vad gäller dynamiken i svenskt näringsliv, att egentligen endast två företag har lyckats växa från småföretag till internationella koncerner under efterkrigstiden. Dels möbelföretaget IKEA. Dels förpackningsföretaget Tetra Pak. Och båda har i dag ägare och huvudkontor utanför Sveriges gränser. De flesta företagen på Stockholmsbörsens A1-lista har hunnit fira sina hundraårsjubileer.

Under femtio- och sextiotalen tycktes

den svenska modellen fungera utmärkt. Tillväxttakten var hög. Reallönerna steg kontinuerligt, trots att den offentliga sektorn samtidigt byggdes ut kraftigt.

Men under sjuttio- och åttiotalen har det gått sämre. Den svenska modellen har kommit att kretsa allt mer kring en fortsatt utbyggnad av den offentliga sektorn, allt mindre kring gynnsamma betingelser för näringslivet. Rörligheten på arbetsmarknaden har sjunkit kraftigt, bland annat som ett resultat av den omfattande arbetsrättsliga lagstiftning som antogs av riksdagen under sjuttioalets första hälft. Löneutjämningen har gått så långt att det blivit näst intill omöjligt att använda lönen som ett sätt att få folk att flytta. Inte sällan har kraven på lika lön för lika arbete urartat i krav på lika lön för allt arbete.

Under sjuttioalet fick svensk ekonomi dessutom uppleva en tredubbel chock. 1973 kom oljekrisen, och under åren därefter höjdes arbetsgivaravgifterna kraftigt samtidigt som lönerna sköt i höjden. Under tre år i mitten av sjuttioalet steg lönekostnaderna med mer än 60 procent. Svensk exportindustri tappade marknadsandelar. Vinsterna sjönk, liksom industriproduktionen.

Viss återhämtning har skett sedan dess. Men problemen har skjutits på framtiden genom återkommande devalveringar. Sedan 1976 har Sverige devalverat fem gånger. Och inte heller under 80-talet har vi kommit i närheten av den växtkraft som svensk ekonomi demonstrerade för trettio år sedan.

Grundläggande systemförändringar krävs

Vi lider fortfarande av baksmällan efter

sjuttioalets snabba offentliga expansion. Då skapades strukturella obalanser i det svenska samhället, som det krävs grundläggande systemförändringar för att göra någonting åt. Så länge vi inte förmår ta itu med dessa kommer vi att tvingas acceptera att vi får det sämre och sämre relativt övriga Europa, allra helst mot bakgrund av den process som kan sammanfattas i det laddade ordet "1992".

Vi måste genomföra reformer som gör Sverige till ett öppnare och mer flexibelt land. Det måste löna sig bättre att utbilda

---

Under tre år i mitten av sjuttioalet steg lönekostnaderna med mer än 60 %.

---

sig, arbeta, spara, ta risker och driva företag. Vi måste bryta upp de offentliga monopolerna och få stopp på miljardrullningen i socialförsäkringssystemet. Våra avtalsrörelser måste producera rimliga löneökningar. Och svenskt näringsliv måste få klara besked vad gäller industrisamhällets framtid i Sverige. Hur blir det med den långsiktiga energiförsörjningen? Hur blir det med samarbetet med EG?

Först och främst gäller det att få stopp på inflationen, som även detta år tycks bli dubbelt så hög som inflationen i våra viktigaste konkurrentländer. Devalveringarna med 10 respektive 16 procent 1981 och 1982 förbättrade naturligtvis förutsättningarna för den svenska exporten. Men de nya marknadsandelar som erövrades då har snart ätit upp igen på grund av den konstanta kostnadskris som svenskt näringsliv befinner sig i. År efter år hamnar våra avtal på en högre nivå än omvärldens, vilket naturligtvis är fullstän-

digt ohållbart i längden. Vi kan inte devalvera oss ur problemet ännu en gång. Det skulle ruinera förtroendet för kronan och skicka upp räntorna till en nivå, som skulle dräpa den investeringsvilja vi trots allt har kvar.

För det andra behöver Sverige en utbudsstimulerande ekonomisk politik, inte minst vad gäller arbetsmarknaden. Här går det att göra en hel del redan på kort sikt.

A och O är naturligtvis en sänkning av skatten på arbete. Den skatteomläggning som träder i kraft 1991 sänker den högsta marginalskatten från 65 till 50 procent. Även det innebär dock att två tredjedelar av en extrainkomst går i skatt, om man också tar hänsyn till arbetsgivaravgifterna.

Sjukfrånvaron måste ned. Den är högst inom OECD, i genomsnitt cirka 25 dagar per anställd och år. Ett större mått av självrisk inom sjukförsäkringen, till exempel i form av ett par karensdagar, skulle säkert leda till en förbättring.

Förtidspensioneringarna måste bli färre. I dag sker förtidspensionering alltför ofta som slentrian. Vi har 350 000 förtidspensionärer i Sverige. Det är ett absurt högt tal. Det motsvarar 8 procent av den totala arbetsstyrkan.

Invandringpolitiken bör liberaliseras. I dag är det i praktiken omöjligt att invandra till Sverige om man inte är flykting eller kommer från något av våra nordiska grannländer, med vilka vi har en gemensam arbetsmarknad. Men Sverige behöver innerligt väl de impulser som en ökad, vanlig invandring skulle innebära.

Dessa reformer är kanske inte tillräckliga för att få ett perfekt förhållande mellan utbud och efterfrågan till stånd.

Kanske är det endast öppen arbetslöshet som skapar en tillräckligt stor återhållsamhet i avtalsrörelserna. Men de skulle likafullt bidra till att få den svenska ekonomin att fungera på ett smidigare sätt.

För det tredje behövs det ett antal genomgripande strukturförändringar i vårt land. Utan privatiseringar och avregleringar kommer ingen genuin förändring att komma till stånd. Ett uppbyggande av de offentliga monopolen står högt på dagordningen. De kostar enorma summor – och medborgarna är rättslösa i kontakterna med dem. Etableringsfrihet inom sektorerna vård, utbildning och omsorg skulle innebära större effektivitet, valfrihet – och mänsklighet.

Lönepolitiken

Förändringar måste emellertid inte bara till inom den politiska sfären. De behövs också inom min egen organisations eget dagliga verksamhetsområde, lönepolitikens.

Den traditionella, svenska modellen föreskriver hård centralisering och solidarisk lönepolitik. Men våra erfarenheter från sjuttio- och åttiotalen säger oss att samordning, centralisering och rikstäckande avtal inte med självklarhet är detsamma som bra avtal. Tvärtom var det under den period i mitten av sjuttioalet då vi hade den starkaste centraliseringen och detaljregleringen av lönebildningen som vi fick uppleva den mest förödande kostnadsutvecklingen.

Det finns ingen väg tillbaka. Strukturen på den svenska arbetsmarknaden är helt annorlunda i dag än den var under den svenska modellens glansdagar. Det finns i dag en hel rad organisationer på både

offentlig och privat sida som svartsjukt bevakar varandra och kräver kompensation när någon annan har framgång.

Dessutom pekar den allmänna trenden i dag i decentraliserande riktning. Medborgarnas respekt för stora, centrala organisationer avtar över hela linjen. Man accepterar inte längre kollektiva enhetslösningar på samma sätt som för trettio—fyrtio år sedan.

Varför skulle egentligen centrala lösningar vara att föredra? Lön är trots allt en ersättning för utfört arbete, ett pris som den enskilde arbetsgivaren och den enskilde arbetstagaren borde få komma överens om själva. På centralt håll kan man inte ha någon genuin kunskap om förhållandena i enskilda fall — och det är ju ändå till sist bara av sådana som hela arbetsmarknaden består. Det är i de enskilda företagen som de kunskaper finns som är nödvändiga för en skapande och produktivetsbefrämjande lönesättning. Då är det också där löneavtalen bör träffas.

Marknader fungerar bäst när de får vara marknader. Arbetsmarknaden utgör inget undantag.

Efter ett i långa stycken kritiskt resonemang vill jag gärna sluta i ett mer optimistiskt tonläge.

Sverige har en rad viktiga problem att ta itu med — men sällan har väl möjligheterna att göra detta varit så goda. Över

---

A och O är naturligtvis en sänkning av skatten på arbete.

---

hela världen tycker jag mig skönja ett uppvaknande, en tillnyktring. Konjunkturererna för planekonomiska experiment har väl sällan varit svagare. Utvecklingen i östra Europa och inom den gemensamma marknad som byggs av EG:s tolv medlemsstater är djupt glädjande. Den skapar alla förutsättningar för nittiotalet att bli en tid av fred, frihet och ekonomisk framgång i Europa!